

Telcs Ede karácsonyi érmei (1924–1943)

A *Telcs Ede éremművészete* című könyvben, amelyet a Forum Könyvkiadó Intézet 2015-ben adott ki, a teljesség igényével foglaltuk össze Telcs éremművészeti munkásságát.¹ Az egyes témakörök azonban részletesebb bemutatást is megérdemelnek, így az *Irénekének Karácsonyra* éremsorozat, amely a művész életének fontos eseményeit foglalja össze. Hasonló témájú sorozatokkal nem találkoztunk a magyar éremművészetben, ezért is érdemel kiemelt figyelmet.

Telcs Ede elsősorban kitűnő portretista volt, főként kortárs művészeket, tudósokat, politikusokat örökített meg, valamint barátokat és családtagokat. Első pillantásra úgy tűnik, hogy kevés olyan érmet mintázott, amelyek magánéletére vonatkoznak. Ezek között van az első feleségét, Gerőfi Annát² ábrázoló szecessziós plakett, amely az imádott nő 1910. február 6-án bekövetkezett halála után készült. Megözvegyült édesanyját az *Anyánk* című érmen 1922-ben örökítette

¹ Telcs Ede (Baja, 1872–Budapest, 1948) szobrász- és éremművész Szabadkán nőtt fel, ehhez a városhoz fűzik gyermek- és ifjúkori színes emlékei. Ebben a városban állították fel 1901-ben első köztéri szobrát, az *Erzsébet királyné* mellszobrot. Ennek a városnak ajándékozta az első nemzetközi sikert aratott alkotását, a *Két bornemissza* (1893) szoborcsoportot, a szabadkai gimnáziumnak pedig az Állami Nagy Aranyérmet, amellyel 1908-ban tüntették ki. Topolyán és Szilágyin köztéri szobra áll, Apatinban pedig egy általa készített síremlék található. Ifjúságának városában, a Szabadkai Városi Múzeum *Vajdasági Magyar Galéria (1830–1930)* című állandó tárlatán egy különálló kisebb termet kapott, mert vajdasági kötődése mellett Szabadka és a tágabb régió első akadémiai képzettségű szobrászművésze.

² Gerőfi Anna (Bécs, 1879–Budapest, 1910) Telcs Ede felesége. Apja, Gerőfi Arnold, egy téglagyár igazgatója volt. Házassága Telcs Edével 1900. június 17-től haláláig, 1910. február 6-ig tartott.

meg. Az egyetlen *Önarckép* plakett (1931) a Gáty-Goldmann Fülöp műgyűjtő által 1921-ben elindított Magyar szobrászok és éremművészek önarckép plakettjei sorozat darabja. Unokahúgát, Pannit (1939) és unokaöccseit, Ivánt (1924) és Andrist (1930) mintázta még meg érmeiken és valószínűsítjük, hogy egy 1910 körül készült felirat nélküli érmen unokatestvérét, Teltsch Ármint ábrázolta (BARANYI 2015; 31).

Kevésbé ismertek a harmadik feleségének, Glücksthal Irénkének³ készült érmei, az úgynevezett *Irénkének Karácsonyra* sorozat darabjai, mert többségüket csak egy példányban öntette ki, így kiállításokon ritkán szerepeltek. A sorozatból a Telcs-hagyatékkal az 1925-ben és az 1932-ben készült érem, valamint az 1938-as érem gipsz változata került a bajai Türr István Múzeumba. Ezenkívül hét érem Telcs Ede unokájának, Arany Lászlóné Vidor Annamáriának tulajdonában van (1928, 1930, 1932, 1935, 1936, 1937, 1940). A további érmeokről a Huszár–Procopius-éremkorpusz⁴ (1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931) és a Török-éremkorpusz⁵ (1933, 1934, 1937, 1938, 1939, 1942) leírásai alapján van tudomásunk.

A sorozat alaposabb tanulmányozása után megállapítottuk, hogy az érmeek Telcs Ede életének jelentős eseményeire utalnak. A karácsony bővületében önmagát puttó képében ábrázolta, amivel a gyermeki tisztaságra, ártatlanságra és őszinteségre utal. Amint a címből is kiderül, az érmeek Irénkének készültek, annak az asszonynak, akihez őszinte barátság fűzte (MERK–RAPCSÁNYI 2011).

Az érmeek tematikájának megfejtésében Telcs Ede *Visszaemlékezései és útinaplói*, valamint Arany Lászlóné magyarázatai segítettek. Az első karácsonyi érem 1924-ben készült. A Hollandiából⁶ való visszatérését követő 1922–23-as évekről Telcs azt írja, hogy művészi pályájának legmeddőbb esztendei voltak (MERK–RAPCSÁNYI 2011; 193). Ekkor magánélete is krízisbe került, amiről így ír: „...Nórához való viszonyom igen megromlott. [...] Ó állandóan kínozott, szemrehányásokat tett a hazajövetelünk miatt, én szemére vettem az idősebb gyerekeimmel való bánásmódját. [...] A helyzet

³ Glücksthal Irén (1882–1956) házassága Telcs Edével 1924. szeptember 18-tól Telcs haláláig, 1948. július 18-ig tartott.

⁴ HUSZÁR–PROCOPIUS 1932.

⁵ TÖRÖK 2011.

⁶ Telcs Ede 1920 és 1922 között Hollandiában az utrechti Holland Királyi Van Kempen, Begeer & Vos nemesfémüzemek éremosztályán dolgozott.

1. kép

egyre tarthatatlanabb lett, végre is nem bírtam ki tovább, elhatároztam, hogy elválok Nórától.”⁷

Telcs 1924-ben több jelentős megrendelést kapott, így Bíró Ármin majd Lánczy Leó síremlékét készítette, a pár hetes hollandiai tartózkodás alatt pedig számos érmet mintázott. Ezeknek a munkáknak köszönhetően anyagi helyzete stabilizálódott, és ez év szeptemberében házasságot kötött Glücksthal Irénkével. Ezt a jelentős fordulatot örökítette meg az 1924-ben készült első, *Irénkének Karácsonyra* érmen, amelynek leírását a Huszár–Procopius-éremkorpuszból ismerjük. A jobb térden térdelő, jobbra néző puttó egy vázából vizet önt ki, ami a régi étellel való szakítás jelképe. Az elkövetkező években készült karácsonyi érmeiken az alkotói és anyagi siker emblematiszta megfogalmazásaival találkozunk. Az 1925-ös érmen az öntudatos puttó felhőkön fut, előrenyújtott jobbujjában egy köteg pénzt visz, hátrtartott balujjában pedig fogót tart (1. kép). Az 1926-os érmen a lebegő, kitért szárnyú puttó jobbujjában ecsetet tart, balját a magasba emeli. Ebben az évben a jászkeséri, első világháborús hősi emlékmű⁸

⁷ Mansfeld Nóra (1885–1950 k.) egy budapesti tőzsdésnek a lánya. A Telcs-iskolában tanult. Házassága Telcs Edével 1911. március 2-tól 1924. június 21-ig tartott. Telcs első felesége a betegségén vetette fel, hogy Nórá el tudja képzelni, mint saját utódját, a gyermekeinek második anyját (MERK–RAPCSÁNYI 2011; 192).

84 ⁸ A szobrot 1930-ban állították fel (MERK–RAPCSÁNYI 2011; 192).

2. kép

készítésére kapott megbízást, és így keresethez jutott, amiből Irénkével Olaszországba és Franciaországba utaztak. Az 1927-es érmen a felhőn ülő sarkantyús puttóval, aki mindkét kezét széttárja, a győzelmet jelképezi. Hogy mire is utalhat a művész? Visszaemlékezéseiben ugyanis arról ír, hogy: „Még gyöngébben indult az 1927-es esztendő. Igaz, hogy a Szépművészeti Múzeum megvásárolta több plakettetemet, de ez mégiscsak sovány hozzájárulást jelentett háztartásunk fenntartásához, és még kevésbé tudta kielégíteni az én művészi ambícióimat” (MERK–RAPCSÁNYI 2011; 206). Más megbízás hiányában a Szent Flórián-szobrot mintázta meg készülő házának homlokzatára, ami tűzvész és más elemi csapás ellen védelmezte. Az 1927-es érmen a siker feltehetően a készülő műtermes házzal lehet kapcsolatban.

Az 1928-as karácsonyi érmen a jobb profilból ábrázolt, az érem vonalszegélyén lépdelő büszke puttó nagy dobozban ecsetet, babát és lelógó gyöngsört cipel (2. kép). Mögötte az 1927–28-ban épült budapesti műtermes lakóház homlokzata látható, a Szent Flórián-szoborral az épület bal szélén. A ház, amelyet Kozma Lajos⁹ tervezett, az Alkotás utca 41. számú telken épült.¹⁰ Telcs Ede, miután 1924-ben

⁹ Kozma Lajos (1884–1948) építész, iparművész és grafikus, műegyetemi tanár.

¹⁰ A házat 2001-ben lebontották, és egy irodaépületet építettek a helyére. A Szent Flórián-szobrot az új homlokzatra visszahelyezték.

3. kép

elvált Mansfeld Nórától, a Mészáros utca 34. számú ház műtermét el szándékozta hagyni, mivel a ház Nóra hozománya volt. Így került sor az új, műtermes lakóház építtetésére. A ház belső elrendezését a művész *Visszaemlékezéseiből* ismerhetjük meg:

„A ház földszintes volt, 3 nagy utcai szobából, hallból és teraszból állott, de volt egy külön toronyszerű része is, mely emeletes volt, s abban is volt két kisebb szoba fürdőszobával. A földszinten laktunk Irénkével, a két toronyszoba arra az esetre épült, ha valamelyik gyermekem hozzánk jönne, vagy vendéget kellene elhelyeznünk.

Mi főképpen a hallban tartózkodtunk, melyből nagy üvegajtó nyílt a kerti teraszra. A három szoba egyike az én olvasó- és dolgozószobám volt nagy könyvállványokkal, s mikor télen vagy betegségem miatt nem akartam a nagy, nehezen fűthető műterembe menni, itt is festegettem.

A műterem egy különálló, erre a célra készült épület volt, s egyetlen nagy munkateremből állott” (MERK–RAPCSÁNYI 2011; 198–199).

1929-ben egy hónapig Reginiben nyaraltak. Az olasz tengerparton töltött napok emlékét őrzi a karácsonyi érme, amelyen a vidám puttó stilizált csónakorron ül, és jobb kezével integet. 1930 nyarán hathetes nyugat-európai körúton voltak, amit a kofferokkal loholó puttó jelképez (3. kép).

4. kép

Az 1931-es érmen festőként ábrázolta magát, bár a közönségnek először, 1934-ben a céhbeliék tizedik, jubiláris kiállításán mutatkozott be mint festő. Telcs a bécsi akadémián, festőbarátai körében kezdett festéssel próbálkozni. Majd az 1930-as évek elején, amikor ritkán volt szobrászi megbízás, szórakozásból egy-egy portrét festett. Amint írja: „Rajzolni tudtam, lassan megismerkedtem a festékekkel is, és egymás után születtek a kis olajfestményeim: elsőnek az *Önarckép*, azután egy tanítványom, majd Péter fiam arcképe, és így jutottam el első kiállításomig mint újdonsült festőművész” (MERK-RAPCSÁNYI 2011; 216). Idős korában egyre többet festett, főként önarcképeket.

Telcs Ede 1932. május 12-én töltötte be 60. életévét (4. kép). A karácsonyi érmen a szemből ábrázolt puttó széles terpeszben az érmet keretező gyöngysoron áll, széttárt két kezében a római LX egy-egy számát tartja. Testtartásával büszkeséget és elégedettséget fejez ki. A bal profilból ábrázolt kissé morcos arc viszont az Erzsébet királyné emlékszoborral lehet kapcsolatban. Budapesten 1932 szeptemberében leplezték le az Erzsébet királyné emlékszobrot, Zala György művét. Telcs ez annál is inkább rosszul érintette, mert az 1902 és 1920 között megtartott öt Erzsébet királyné szoborpályázat közül 1913-ban ő kapta a zsűri első díját, 1920-ban a végleges vá-

5. kép

lasztás azonban Zala György pályaművére esett.¹¹ Amint Telcs írja: „...nagyon fájt, hogy ifjúságom és férfikorom javát erre a pályázatra pazaroltam...”¹²

Az 1934-es érem a párizsi utazáson ért betegségére utal. A puttó kezében orvosságosüveget, a hóna alatt pedig fecskendőt tart, míg a háttérben az Eiffel-torony látható.

1935-ben Londonban megszületett első fiúunokája, Paul Telco (5. kép). A bal profilban ábrázolt vidám arcú, meghajoló puttó jobb kezével cumisüveget, a ballal pedig virágcsokrot nyújt.

Az 1936-os karácsonyi érem ismét betegségről ad hírt. A jobb profilban ábrázolt előrehajló, mezőn lépdelő puttó jobb kezében bilit visz, a gyógyulásba vetett hit jeléül bal kezének hüvelykujját felfelé emeli.

1938-tól a karácsonyi érmeiken a fenyegető történelmi eseményektől való félelem emblematisz megfogalmazásai jelentek meg.

¹¹ Az Erzsébet királyné emlékmű megvalósítására közadakozásból hatalmas összeg folyt be, ami megnehezítette a bizottság döntését. Ezért összesen öt pályázatot írtak ki.

¹² Telcs Ede először Zala György műtermében, az 1890-es évek végén kapott megbízást mesterétől egy Erzsébet királyné mellszobor mintázására. A félig kész szobor azonban Zala féltékenysége miatt meghiúsult. Majd önállósulása után 1901-ben készített egy Erzsébet királyné mellszobrot, amelyet Szabadkán a 6. honvéd gyalogezred tisztikara közadakozásból emeltetett (MERK-RAPCSÁNYI 2011; 214).

Telcs Ede *Visszaemlékezéseiben* már az 1933-as év kapcsán írja, hogy „Nyugaton, Németország felől új viharfelhők kezdtek gyülekezni... Nálunk azonban egyelőre még látszólag normálisan folytak az események úgy a közéletben, mint a művészet világában” (MERK-RAPCSÁNYI 2011; 215). A karácsonyi érmen a tartós béke utáni vágy jelképeként galambot ábrázolt a táncoló puttó mögött.

Telcs Edét az 1937-es párizsi Világkiállításon érmeiért grand prix-vel jutalmazták, amiről így írt: „a párizsi kitüntetésnek nem tudtam zavartalanul örülni. E nemzetközi elismerés birtokában talán még jobban fáj a fajtám ellen indított eszeveszett hajsza. Ezért örültem és búsultam egyszerre a párizsi kitüntetésem hírére” (MERK-RAPCSÁNYI 2011; 217). Ebben az évben a karácsonyi érmen, nem a párizsi sikert és még nem is a közelgő veszélyre utaló kompozíciót ábrázolt, hanem a kártyázó puttó kompozícióval a vacsorát követő családi kártyapartik emlékét örökítette meg.

1938. március 13-án a német csapatok bevonultak Ausztriába, amiről ezt írja: „Utolsó figyelmeztetés volt ez számunkra: »Jam proximus ardet Ucalegon«. Engem kétszeresen közélről érdekeltek az osztrák események, hiszen ifúságom küzdelmes éveinek emlékei szorosan fűztek Ausztriához, Bécshez, és most kétségbeesve és fájó szívvel hallottam a híreket a bécsi nép viselkedéséről. Szörnyű, mi lett az emberiségből.”¹³ Magyarországon pedig 1938. május 29-én hatályba lépett az úgynevezett I. zsidótörvény, melynek következtében Telcs „II. osztályúvá degradált magyar állampolgárnak” (MERK-RAPCSÁNYI 2011; 218) érezte magát. A megaláztatást és félelmet meg is fogalmazta az 1938-as karácsonyi érmen; vacogó, térden ülő puttót ábrázolt, aki a lobogó tűznél a kezét melegíti.

„...Hitler csapatai 1939 tavaszán lerohanták Lengyelországot, az év nyarán pedig megtámadták Csehszlovákiát, s ezzel kezdetét vette a második világháború” – írja Telcs.¹⁴ 1939-ben a karácsonyi érmen ágyúcsövön ülő puttót mintáztott.

A rákövetkező évben, 1940-ben, a Múcsarnokban Telcs Ede ötvenéves művészi jubileuma alkalmából nagyszabású kiállítást rendez-

¹³ Az 1938. április 10-én tartott népszavazáson Ausztria lakosságának 99%-a a Németországhoz csatlakozásra szavazott (MERK-RAPCSÁNYI 2011; 217–218).

¹⁴ A német csapatok 1939. március 15-én szállták meg Cseh- és Morvaországot, és létrejött a német befolyás alatt álló önálló Szlovák Köztársaság. Lengyelországot 1939. szeptember 1-jén támadta meg a német hadsereg (MERK-RAPCSÁNYI 2011; 218).

tek. Amint írja: „...az 50 éves jubileum hangoztatásában is volt némi túlzás, mert én első alkalommal 1893-ban állítottam ki a Műcsarnokban, de a rendezők – és köztük magam is – azon a véleményen voltunk, hogy nincs időm 1943-ig várni a jubileummal. Most, vagy – soha” (MERK–RAPCSÁNYI 2011; 219). A kiállítással kapcsolatban visszaemlékezéseiben munkásságát összegzi, majd leszögezi: „...a kiállításom lezajlott, Hitler háborúja pedig gyűrűzött tovább” (MERK–RAPCSÁNYI 2011; 219). A művészi munkássága szempontjából oly fontos év karácsonyan, az ünnepi érmen ártatlan puttót ábrázolt, aki a viharos esőben hatalmas esernyőt tart a feje fölött, és annak a nyelébe kapaszkodik. A csúszós talajon kissé görnyedten álló, csapzott hajú puttó jobb profilból ábrázolt.

Adataink szerint feleségének az utolsó karácsonyi érmet, amelyet csak leírás alapján ismerünk, a bekötött szemű puttót, 1942-ben mintázta.

A karácsonyi érmek sorába tartozik még a békeéremnek is nevezhető, *Tubinak karácsonyra* érem is. 1943-ban „[a] művész a fiatal lányismerősnek mintázta az érmet, amelyen a reménykedő puttó, az olajfaágat – a földi élet újjászületésének szimbólumát – hozó béke galambját tartja a kezében. Az emblemikus kompozíció, amelyet személyes ajándékként mintázott a művész, a béke és az újjászületés utáni vágy univerzális jelképe (BARANYI 2015; 65).

Telcs munkásságában a puttómotívum többször is előfordult. Először a budapesti Zeneakadémia homlokzatát díszítő frízen a zene történetének egyes korszakait hangszeren játszó, énekelő vagy táncoló puttókkal ábrázolta (1906). Majd a hollandiai Begeer-éremgyárban több olyan zenei témájú érmet mintázott, amelyeken szintén táncoló, éneklő és zenélő puttókkal találkozunk (1921).

Az Irénkének, a hitvesnek készített ünnepi érmek rejtett vallomások; a puttó testtartásával, arckifejezésével és a kompozíción való elhelyezésével érzékletesen fejezi ki saját lelkivilágának legfinomabb rezdüléseit is. Így Telcs Ede karácsonyi éremsorozata az írott visszaemlékezései és útinaplói mellett őszinte vallomások, amelyek a mindennapok, a sikerek, az utazások, a betegségek emlékeit és a világot megrázó második világháborúval kapcsolatos félelmeit, majd befejezésül az emberiség újjászületésébe vetett reményét fejezik ki.

Irodalom

- BARANYI Anna (2015): *Telcs Ede éremművészete*. Forum, Újvidék
- HUSZÁR Lajos–PROCOPIUS Béla (1932): *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn*. Éremkedvelők Egyesület, Budapest
- MERK Zsuzsa–RAPCSÁNYI László (szerk.) (2011): *Telcs Ede visszaemlékezései és útinaplói*. Türr István Múzeum, Baja
- TÖRÖK Pál (2011): *Magyarországi érem- és plakettművészet 1850–1945*. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest